

OHNISKOVÁ SKUPINA JAKO NÁSTROJ POZNÁNÍ KVALITY ŽIVOTA

FOCUS GROUP AS WAY TO VIEW THE QUALITY OF LIFE

Tomáš Svatoš, Eva Švarcová

Pracoviště autorů:

Katedra pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové

Klíčová slova česky:

kvalita života, ohnisková skupina, hodnotová orientace, kvalitativní výzkum, skupinová interakce

Klíčová slova anglicky:

duality of life, focus group, hierarchy value, qualitative research, group interaction

Abstract česky:

Výzkumné a diagnostické procedury, zjišťující kvalitu života u nedospělé zdravé a nemocné populace, jsou stále vzácností. Jednou z cest, jak zjistit faktory kvality života u dětí a mládeže je využití tzv. ohniskové skupiny. Podstatou je skupinová interakce, později analyzovaná podle souboru kritérií. Ve sdělení je uvedena konkrétní výzkumná ukázka s pokusem o interpretaci.

Abstract anglicky:

Investigative and diagnostic procedure, quality life near healthy and ill population, keep on being rarity. Sometime out of the way, as learn factor quality life near children and youth is utilize focal group. Fundamental is associated interaction, later on analyse according. In message is state particular investigative exhibit with attempt about reading.

1 POJEM „KVALITA ŽIVOTA“ U DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH

1.1 Náčrt složitosti přístupu

Pojem „kvalita života“ se v současnosti stává zviditelněným tématem, o které se zajímá jak teorie (medicínská, sociální, psychologická, enviromentální, pedagogická...), tak výzkumná, reprezentující uváděné i jiné vědy. **Mezioborové vidění pojmu** a následný pokus o sjednocující interpretaci jeho významu opakovaně naznačují, že jde o snahu, která nevede k jednoznačnému úspěchu. O mnohoznačnosti základního přístupu ke kvalitě života (z teoretického pohledu i navazujících empirických výzkumů) a neřešitelné snaze sjednotit terminologické problémy se můžeme přesvědčit v analytické publikaci (Mareš /eds./ 2006), do které jsme dílčím způsobem také přispěli (2006a).

S ohledem na zaměření našeho příspěvku věnujeme další text fenoménu „kvalita života“ především z vývojově psychologického pohledu, v jehož centru vždy stojí lidský jedinec se svým osobitým pohledem. V souhrnném pohledu je obsahuje **individuálně psychologická definice**, kterou navrhla WHO QOL Group (1993) a jež obsahuje mimo jiné tyto aspekty:

- jde o individuální percipování své pozice v životě - v kontextu té kultury a toho systému hodnot, v nichž jedinec žije;
- **vyjadřuje jedincův vztah k jeho vlastním cílům, očekávaným hodnotám a zájmům ...**
- zahrnuje komplexním způsobem jedincovo somatické zdraví, psychický stav, úroveň nezávislosti na okolí,

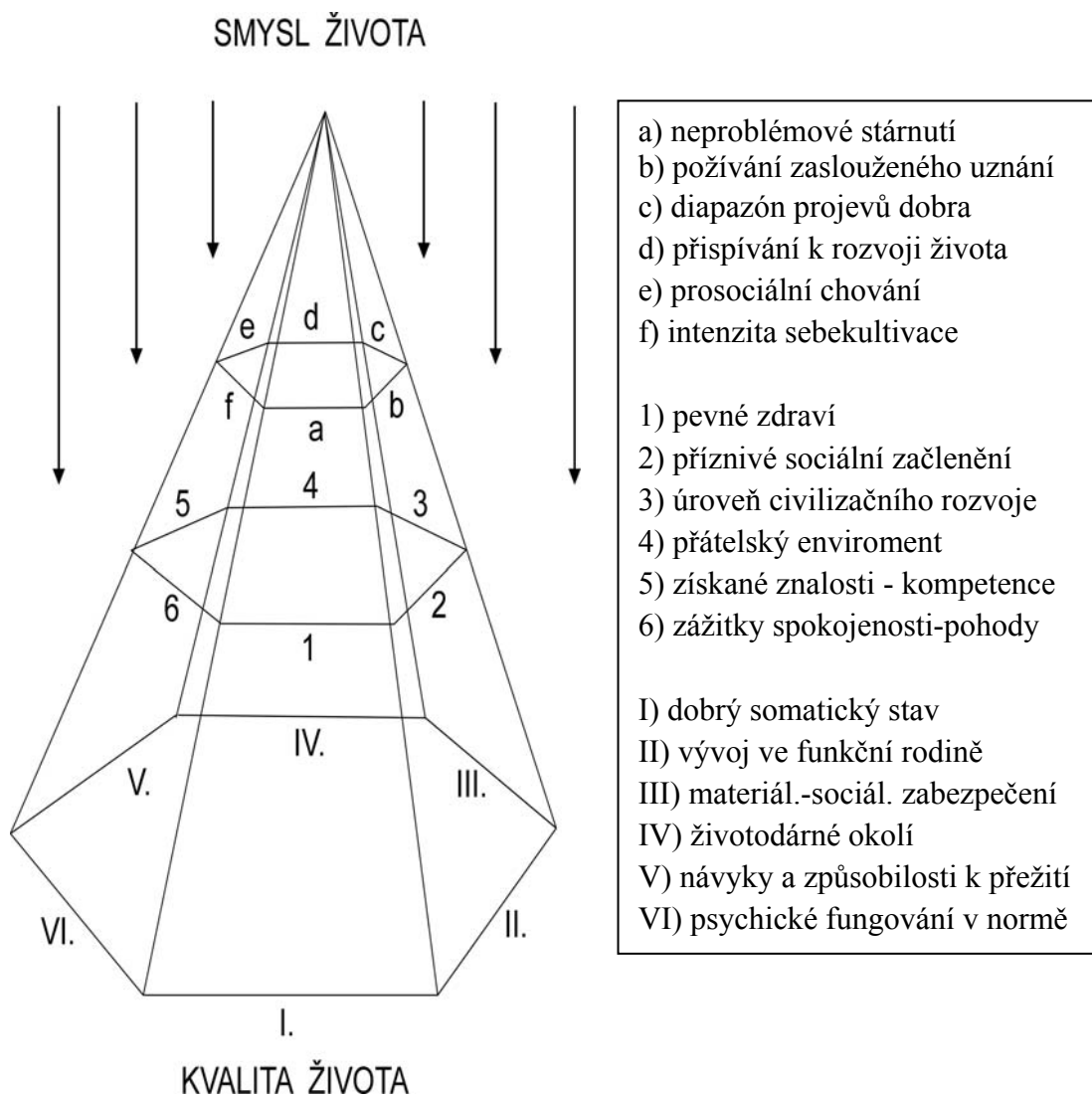
- pojmenovává sociální vztahy, jedincovo přesvědčení, víru – a to vše ve vztahu k charakteristikám prostředí...

Jinak řečeno: kvalita života vyjadřuje individuální a subjektivní (sebe)ohodnocení, které se odehrává v určitém kulturním, sociálním a environmentálním kontextu...

1.2 Kvalita života a hierarchie hodnot

Podstatnou součástí obsahu pojmu, jak jsme naznačili, je jedincovo vnímání, „seskupování“ a vztahové interpretování systému hodnot, které jsou odrazem prožívání života ve smyslu jeho kvality. Mezi základními modely, které popisují fundamentální přístupy k pojmu „kvalita života“, nalezneme také skupinu tzv. **hierarchických modelů**, které představují prvky kvality života v uspořádané struktuře, v patrných nižších a vyšších úrovních a vazbách mezi jednotlivými segmenty. Modely, o nichž hovoříme, se pravděpodobně inspirovaly Maslowovou hierarchií lidských potřeb, neboť obvykle mívají podobu určité pyramidy. K nejpropracovanějším modelům tohoto druhu patří hierarchický model slovenského psychologa Kováče (2001), který přibližuje následující vyobrazení.

Obr. 1: Obecný hierarchický model kvality života (Kováč, 2001, s. 40)

Hierarchické modely kvality života jsou zajímavé nejméně ze dvou důvodů:

- **představují** přehledné **teoretické schéma**, ve kterém jsou jednotlivé proměnné „vizuálně“ dobře zobrazené (včetně vzájemných vazeb),
- jsou výzvou pro **empirická šetření** mezi nejrůznější populací (zdravou x nemocnou, dospělými x dětmi, majoritními x minoritními etniky a národnostmi...), aby zpětně výsledky výzkumných šetření obohatily „původní“ teoretickou základnu.

1.3 Výzkumy kvality života u dětí a mládeže

Nepřišli jsme pouze my s konstatováním (2006b), že výzkumy kvality života u dětí a dospívajících jsou **specifické** představují jen relativně omezenou část z badatelských aktivit, věnovaných výzkumům kvality života člověka. Důvody nalézáme především v **metodologických zvláštnostech**: zkoumané subjekty se relativně rychle vyvíjejí, přičemž normální i patologický vývoj zasahuje všechny stánky; jedincovo procházení vývojovými etapami sebou přináší změny ve vnímání a hodnocení kvality vlastního života a jeho indikátorů; na rozdíl od dospělých osob je metodologicky obtížnější získat spolehlivé údaje o kvalitě života formou sebeposouzení - zejména u mladších dětí. V neposlední řadě je velkou otázkou, jakými strategiemi a postupy získávat potřebná data a jaké podmínky je třeba naplnit, aby šetření vykazovala znaky validity a reliability.

Analýza nám dostupných výzkumných metod naznačila, že mezi základní výzkumné nástroje lze považovat **dotazníkové šetření**, jejichž užítost je ovlivněna mnoha faktory – od adresného koncipování dotazníků a jeho položek – až po procedury „otevírání“ respondentů ke spolupráci a jejich angažování na výzkumném šetření. Méně častými jsou **dialogické** diagnostické postupy, v nichž hraje zásadní roli komunikační vybavenost výzkumníka a schopnost orientovat dialog potřebným směrem.

V našich posledních pracích (2006a, 2006b, 2007a, 2007b) jsme čtenáře seznámili s procedurou, která k výzkumům kvality života u dětí a mladistvých („přes“ hodnotové priority) využívá výzkumnou formu, označovanou jako **ohnisková skupina**.

1.4 Ohnisková skupina jako výzkumná forma

Nejprve k otázce: **co je ohnisková skupina** a jaké místo zaujímá mezi výzkumnými metodami. Gavora (2006) ohniskovou skupinu (přesněji interview s ohniskovou skupinou) řadí mezi dialogické výzkumné postupy, jejímž záměrem je ve skupinové interakci „projednávat“ jedno společné téma a sledovat „uchopení“ tématu jejími členy. Obvykle se jedná o skupinu 5 – 10 členů, kterou z klíčového pohledu můžeme považovat za homogenní. Urychlující (i regulující) funkci obvykle mívá tzv. moderátor: získává respondenty k dialogu, klade vesměs otevřené otázky a posouvá téma potřebným směrem. Vzniklá dynamická interakce (synergický skupinový efekt) přináší vícesměrný dialog, který s postupujícím časem, vzájemným seznamováním a zvýšenou otevřeností může přejít do „autodialogického“ stádia, kdy role a iniciace moderátora ustupují do pozadí a téma je komentováno samotnými respondenty.

Gavora připomíná, že nejde o to, aby se diskutující dohodli na společném přístupu k tématu. Cílem naopak je zachovat si individuální vidění a zdůvodněně interpretovat své

názory a postoje před ostatními. Z řečeného je zřejmé, že účastníci ohniskové skupiny „generují verbální data“, jejichž výzkumná využitelnost je závislá na způsobu jejich uchování pro pozdější výzkumné zpracování. (Složitě jsme konstatovali, že auditivní nebo audiovizuální nahrávka dění v ohniskové skupině je nutnou cestou k dalším analýzám – především ke **kvalitativnímu rozboru** respondentských výpovědí).

O konkretizaci výzkumu kvality života u dětí na bázi ohniskové skupiny bude následující text.

2 VÝZKUM KVALITY ŽIVOTA U DĚTÍ NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

2.1 Výzkumné záměry a respondentský vzorek

Uvedli jsme, že výzkumů kvality života mezi nedospělou populací je poměrně málo. Dohadujeme se, že badatelé považují dětské respondenty za „specifickou výzkumnou skupinu“, se kterou nemají nebo nechtějí mít větší zkušenosti – obzvláště tehdy, chybí-li i vhodné výzkumné nástroje. Naším záměrem byl pravý opak: zaměřili jsme pozornost na žáky základních škol a snažili se získat co nejvíce poznatků o dětském vidění pojmu „kvalita života“ a jeho identifikátorech. (Navazujeme na šetření, které jsme jako předvýzkumnou etapu popsali v loňském sborníku ze 14. konference České asociace pedagogického výzkumu, 2006b).

Obecné záměry:

- **ověřit výzkumnou metodologii o kvalitě života** (založenou na bázi ohniskové skupiny) na respondentské skupině „zdravých“ žáků základních škol.

Cíle konkrétní:

- připravit podmínky pro výzkumnou skupinovou interakci a ujasnit pojetí ohniskových skupin, včetně role moderátora a jeho součinnosti s respondenty,
- připravit a uskutečnit kombinované šetření, ve kterém respondenti v ústním i písemném projevu charakterizují indikátory kvality života,
- analyzovat dětské výpovědi o projevech špatného – normálního – výborného života z jejich konkrétního okolí,
- interpretovat výsledná zjištění - se zvláštním zřetelem k rodinnému prostředí a vztazích uvnitř rodinného společenství.

Respondenti – výzkumný vzorek:

Šetření jsme uskutečnili mezi žáky 6. a 9. tříd běžných základních škol, kteří neprošli výběrem a nebyli předem informováni o záměrech a průběhu výzkumné sondy. Respondentskou skupinu představujeme v jednoduché tabulce.

Tab. 1: Charakteristika výzkumného vzorku

Předvýzkum (rok 2006)			Výzkumná etapa (2007)		
dívky	chlapci	věk	dívky	chlapci	věk
9	2	11-15	38	33	12-16
Celkem 11		let	Celkem 71		let

2.2 Použitá metodologie

Zvolenou výzkumnou formou bylo šetření v dříve popsané ohniskové skupině. V našem případě se jednalo o skupiny 5 – 6 žáků základní škol, kteří byli k výzkumu vybráni náhodným výběrem. Moderujícím byl psycholog, který připravil blokový scénář dění ve skupině a nachystal také baterii vesměs otevřených otázek. Výzkumná sekvence probíhala podle předem stanovené představy (uvádíme základní etapy dialogu v ohniskové skupině):

Tab. 2: Etapy práce v ohniskové skupině

Část dialogu	Činnost moderátora	Činnost respondentů	Výstup
Motivační	zdůvodňuje setkání, motivuje a otevírá respondenty k dialogu	seznamují se s prostředím, účastníky dialogu a záměry setkání	podmínky k otevřenému rozhovoru
Iniciační	a) navozuje volnou diskusi nad obrázkem „spokojené rodiny“ b) předkládá 20 obrázků – indikátorů kvality života c) rekapituluje obsah všech obrázků	verbalizují obecnou představu životní spokojenosti vybírají 12 indikátorů a zdůvodňují volbu vybírají z nich 6 a stanovují pořadí důležitosti	„natočení“ ke sledovanému tématu 1. hodnotová selekce 2. hodnotová selekce
Interpretační	a) otevření vícesměrné interakce - konkrétní volbě a zdůvodnění jednotlivců b) navození simulace role učitele a žáka pro respondentské dvojice	jednotlivě zdůvodňují svou volbu a snaží se nalézt shodu či rozdíly oproti druhým v rolích „učitele“ a žáka“ vysvětlují, co znamená pojem kvalita života	individuálně zdůvodněný hierarchický inventář znaků rolové jednání s mobilizací komunikativních prostředků
Sumarizační	zadáva dotazník k zápisu asociací s pojmy: špatný – normální – výborný život (3 póly pojmu)	zapisují představu a znaky konkrétního žáka, který má špatný – normální – správný život	písemná data o představě tří úrovní kvality života
Rekapitulující	navození závěrečné vícesměrné interakce o hlavních představách kvality života (bez sjednocení!), uzavření etap	rekapitulují své názory, snaží se dobrat změn, ke kterým v průběhu diskuse došlo, orientují se na budoucí popis pojmu...	předefinovaná představa pojmu a náčrt jeho probudovacího tvaru...

Po obsahové, organizační a technické přípravě jsme v červnu a říjnu 2006 na dohodnutých základních školách uskutečnili obdobné výzkumné sekvence (odvoláváme se na

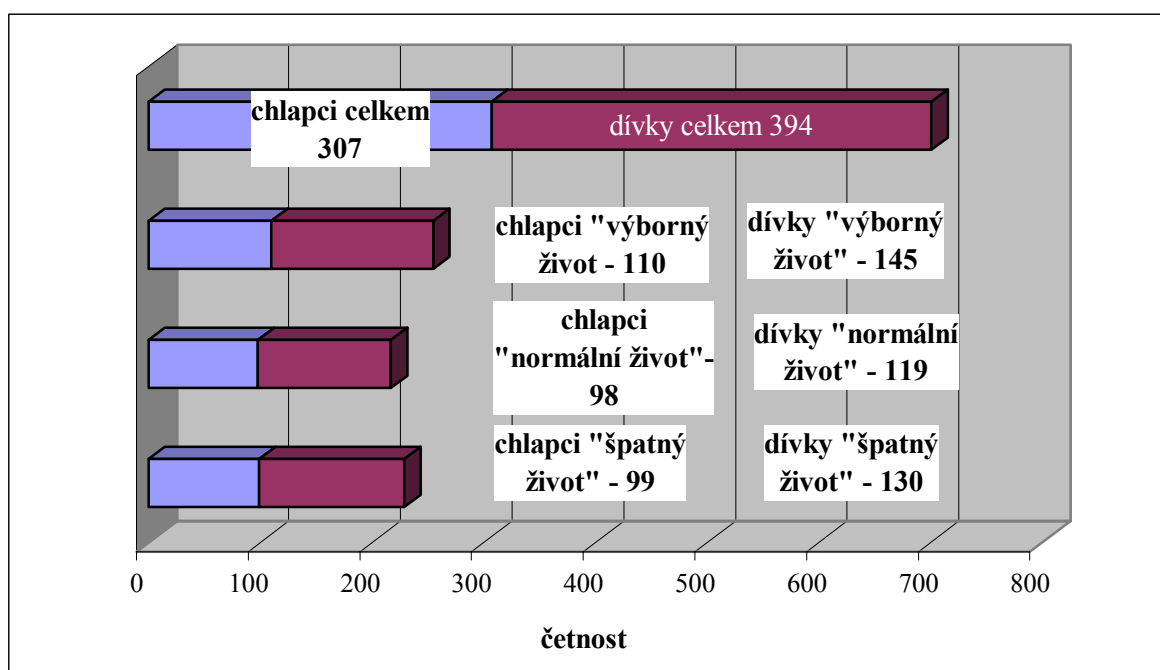
tabulku č.2). Zdroji dat pro následné zpracování byl dříve zmíněný **dotazník** (upravený podle Mareše, 2006) a také **videonahrávka** interpersonální diskuse v ohniskových skupinách.

V zadání bylo, aby respondenti do připraveného dotazníku zapsali charakteristické znaky života kamaráda – spolužáka, který podle jejich názoru prožívá špatný – normální –výborný život. Této činnosti – jak jsme již uvedli - předcházela otevřená interpersonální diskuse s výměnou názorů, postojů a pojmenování těch jeho atributů, které respondenti považují za významné a signifikantní.

Kvalitativní analýza žákovských výroků

Z odevzdaných dotazníků, které respondenti vyplňovali v sumarizační etapě v ohniskové skupině jsme celkově identifikovali **701 výrok**, s rozložením a frekvencí četnosti, jak ilustruje následující graf.

Graf 1: Sumář výroků a četnost podle pohlaví respondentů

Poté nás čekala zajímavá, ale nelehká práce, na jejímž konci bylo obsahové sjednocení výroků a určení jejich četnosti. Jak jsme postupovali:

- nejprve jsme všechny výroky doslovně přepsali do tabulky (příklad tab. 2),
- poté jsme každý výrok **sémanticky sjednotili** (transformovali obsah) a vyjádřili jednou podobou ze tří párů:

být – nebýt , mít - nemít, žít – nežít,

- vznikly tři tabulky s transformovanými výroky – pro každý „život“ jedna (špatný – normální – výborný),
- nakonec jsme výroky (ve všech třech tabulkách) uspořádali podle frekvence četnosti a abecedního pořadí (příklad v tab. 4).

Tab. 3: Ukázka z dotazníku (kvalita života spolužáků)

Kód	Věk	Ch/D	špatný život	normální život	výborný život
ZSB06010	14	Dívka	je nemocná a nikdy neprožije to, co zdravé děti. Přesto je už dospělá, tak se nikdy nikam nepodívala, je negramotná a nemá přátele, s kterými by mohla trávit volný čas.	netrpí hladem ani nějakou nemocí, ale přesto je jeho život průměrný. Často přemýšlí nad tím co by mohl mít a nemá, místo toho aby si vážil věcí, kterých se mu dostává, často závidí ostatním lidem jejich život, místo toho, aby užil ten svůj.	nemusí být bohatý ani krásný, aby byl jeho život výborný. Má rodinu, kamarády, přátele, dosáhl všeho co si předsevzal a je hrdý na věci, které dokázal.
ZSB06006	14	Chlapec	nestabilní rodina (hárají se), občas je fyzicky trestán..	klidnější rodina (hádky patří k životu)...	má hodně věcí, přátelé mají za kamaráda...

Tab. 4: Ukázka Inventáře transformovaných výroků – špatný život

229 absolutně/ 111 relativně		
Pořadí	Špatný život	Četnost
1	mít povinnost učit se	16
2	mít známky špatné	14
3	nemít rodiče milující	11
4	být bit rodiči	8
5	mít rodiče zanedbávající	8
6	nemít kamarády	8
7	být chudý	7
8	být kárán	7
9	nemít kapesné	7
10	nemít peníze	7
11	nemít možnost chodit ven	6
12	mít povinnost doma pracovat	4
13	nemít oba rodiče	4
14	být doma stále	3
15	mít dluhy	3
...

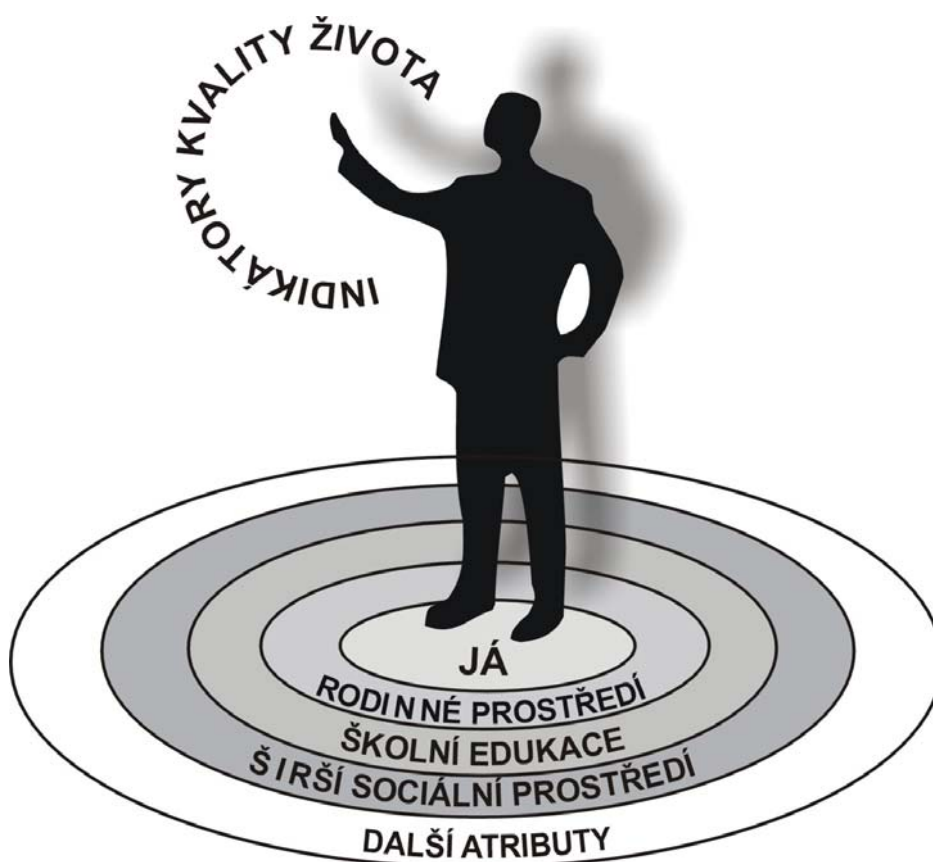
2.2 Některé výsledky a interpretace

Otázka 1: Jak často a v jakých proporcích se respondenti vyjadřovali k jednotlivým „druhům“ života?

Respondenti se nejvíce vyjadřovali ke kategorii „výborný život“ (255 výroků), méně k představám o špatném životě (229 výroků) a nejméně k pojetí tzv. „normálního života, který se objevil v dotaznících ve 217 výrocích. Z grafu č.1 vyplývá, že komunikativnějšími respondenty byly dívky, které z celkového počtu 701 výrok zapsaly do dotazníků 394 výpovědí - výroky. Dívčí aktivita se kvantitativně projevila ve všech sledovaných zřetelích.

Otázka 2: Jak žáci popisovali špatný – normální – výborný život - z pohledu obecných indikátorů kvality života?

Obr. 2: Obecné indikátory kvality života z respondentských výpovědí

Jak je patrné z předchozího vyobrazení, mezi nejčetnějšími indikátory kvality života – měřeno pohledem respondentů – patří sféra „JÁ“, jejíž význam narůstá s jejich přibývajícím věkem. Ve všech úrovních však mezi podstatné aspekty patřily ty, ve kterých byla reflektována role rodiny a pozice jejích členů, podílejících se na výchově dotazovaných. S obdobnou četností jsme našli indikátory svázané se školní edukací a se školou – coby sociálním prostředím. Zbývající výroky byly v menšině a měly rozmanitou (byť epizodickou) podobu.

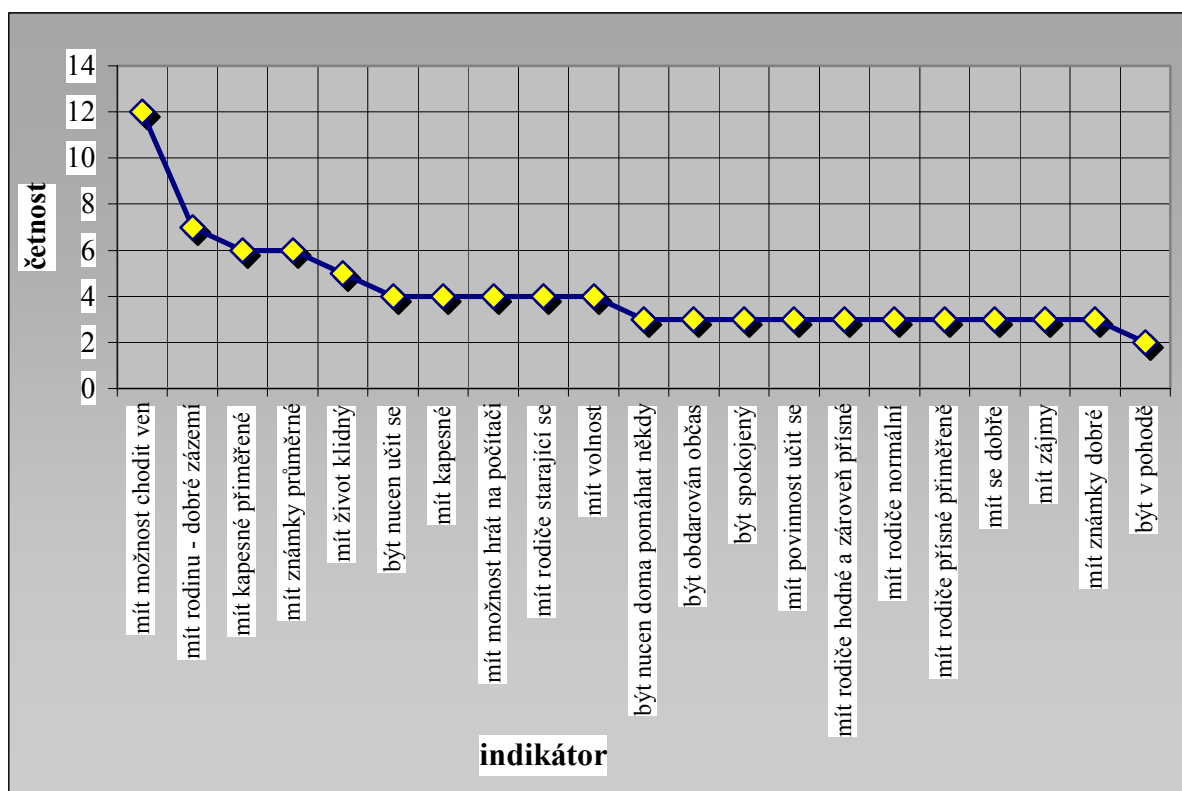
Výroková databáze indikátorů kvality života, získaná od dětských respondentů, je poměrně rozsáhlá a teprve čeká na detailnější a hlubší zpracování. Nicméně pro ilustraci interpretačních možností uvádíme příklad, jak je možné s výpověďmi „zacházet“ a souborným způsobem je interpretovat.

Otázka 3: Jak respondenti popisovali „normální život“ – především z pohledu indikátorů kvality života, které souvisejí s rodinou – rodinným prostředím?

Interpretace výrokové analýzy:

Pokusme se na základě analýzy dětských výpovědí „zkonstruovat“ soubornou postavu žáka, který prožívá tzv. „normální život“ a zaměříme se především na ty poznatky, které se v bližších i širších souvislostech váží k rodinnému prostředí a dětské roli uvnitř rodinného společenství. Východiskem konstruktů byla výroková tabulka pro „normální život“, jejíž podstatnou část uvádíme ve druhém grafickém vyobrazení.

Graf 2: Četnost výroků – „normální život“ (část z inventáře)

Souborný výrokový konstrukt:

Jsem normální kluk – holka, který(á) chodí na druhý stupeň základní školy. Žiju v úplně rodině a z mého pohledu, to mezi našimi docela „funguje“ a všichni žijeme klidným životem. Když si zavzpomínám na některé mé školní i osobní problémy, můžu říci, že jsme je většinou vyřešili v pohodě a bez velkých emocí. Je to pro mne fajn, když vím, že mám v tátovi a mámě oporu, kterou můžu využít, když to zrovna je třeba. Celkově můžu říct, že se o mne i sourozence starají a že je to znát. Jen si myslím, že by občas mohli být méně přísní a mohli vidět věci s nadhledem.

S našima jsem se domluvi(a)l, že budu mít docela velkou volnost, která se týká především toho, že můžu být venku poměrně často a dlouho. Na druhou stranu je to něco – za něco. Snažím se chodit do školy přepraven(á) tak, že mi domácí příprava stačí k tomu, abych měl(a) přiměřené známky a ve škole nebyly pro rodinu „nepříjemná překvapení“.

Trochu diskuzí jsme měli na téma „kapesné“. U nás ve třídě ho dostávají od rodičů vlastně všichni kámoši a kamarádky, jen se dohadujeme, jak by mělo být vysoké a kolik peněz by to

mělo ve skutečnosti být. Naši říkají, že by mělo být přiměřené, ale někdy jim nedochází, jak my mladý žijeme a co k životu potřebujeme.

Mám několik zájmů, ale mou největší zálibou je počítač a hraní her. Naši tomu říkají „žrout času“ a někdy se ozvou, když u něj sedím delší čas. Ono to opravdu utká a někdy se mi nehodí, když se mám zvednout a odbýt nějakou povinnost – nejčastěji domácí práci. Když už píšu o povinnostech: myslím si, že ty větší by měly být ohodnoceny nějakým dárkem nebo penězi. Zatím však můj návrh v rodinné radě neprošel – uvidíme.

Co na závěr: na rozdíl od některých mých spolužáků žiju v úplně normální rodině, ve které je občas sranda a občas vážná tvář. Všichni jsme většinou v pohodě a když přijde problém, nějak se ho snažíme společně vyřešit. Žiju v rodině a rodina žije se mnou...

3 SLOVA NA ZÁVĚR

Pojem „kvalita života“ patří k obecně nejrozšířenějším v lidském sdělování. Jeho význam vidí každý z nás individuálně, optikou dosavadních zkušeností, mírou osobní i nadosobní spokojenosti, v kontextu se zdravím, osobní pohodou či materiálními i jinými podmínkami, se kterými se denně setkáváme.

Jak pojmu rozumí a jak si ho významově „konstruuji“ dnešní 10 – 15letí? Jak se v jejich uvažování zobrazují vztahy k sobě samému, rodině, škole přátelům..? Autenticky odpovědět na položené otázky není lehké, což dokládají současné výzkumy a šetření mezi dětmi a mládeží. V končícím textu jsme popsali jednu z možných podob výzkumného nástroje, který obohacuje dosud malý počet metodologických přístupů k diagnostice kvality života u „normální“ (ve smyslu zdravé) dětské populace středního školního věku. Dosavadní ověření na popisovaném respondentenském vzorku prokázalo životaschopnost metodologie, založené na kombinaci získávání verbálních informací ze skupinové interakce a analýzy dat, zapsaných v dostupném dotazníku. Opakovaně se ukázalo, že mezi **nejdůležitější a nejčetnější indikátory kvality života** respondenti zařadili potřebu mít přátele a kamarády, žít ve funkční a úplné rodině a mít v jejích členech oporu. Ve druhém sledu následovaly potřeby materiální, potřeby a přání nadstandardně prožitého života nebo jeho úseků. Povzbudivá data...

Každé výzkumné šetření bývá zodpovědně chápáno jako dílčí krok na dlouhé a dále pokračující cestě. Ne jinak je to mu v našem případě. Uvědomujeme si, že jsme dosud neprecizovali navrženou metodologii (příliš jsme se nezabývali otázkami validity a reliability získaných dat, rezervy existují v porozumění individuálních výpovědí a možnostmi pozdějších intervencí a ovlivnění atd.).

Výzkumný koncept na bázi ohniskové skupiny má také své možnosti, limity a podmínky. Příznějme, že jeho **optimální podobu stále hledáme**. Zatím se nám plně nedařilo analyzovat interakční chování jednotlivců z audiovizuálního záznamu a popsat jeho obecnější znaky. Několik problémů v podobě otázek: nakolik řídit či nezasahovat skupinovou komunikaci? Jak regulovat respondentenské aktivity a „natáčet“ je potřebným směrem? Jak filtrovat výpovědi „které se očekávají“ – od těch skutečných (reprezentujících své nositele? Zatím neuspokojivé jsou snahy moderátorů „rozpoutat“ vícesměnnou interakci „každého s každým“...

Věřme, že na některé otázky nalezneme odpověď v dalším období. Tentokrát chceme zjišťovat fenomén kvality života u dětí a mládeže etnických a národnostních minorit, které žijí na našem území.

Text příspěvku vznikl jako součást řešení grantového projektu GA ČR č. 406/06/0035 „Kvalita života u dětí a dospívajících“.

Literatura:

COLLIER, J., MCKINLAY, D., PHILLIPS, D. Norm values for the Generic Children's Quality of Life Measure (GCQ) from a large school-based sample. *Quality of Life Research*, IX, 2000, s. 617-623.

GAVORA, P. *Výskumné metody v pedagogike*. Bratislava : UK, 1996. ISBN 80-223-1005-0.

GAVORA, P. *Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu*. Bratislava : Regent 2006. ISBN 80-88904-46-3.

KOUDELKOVÁ, A. Kvalita života – základní principy konstrukce dotazníku. Praha, UK FTVS, 2002. <http://www.ftvs.cuni.cz>.

KOVÁČ, D. Kvalita života – naliehavá výzva pre vedu nového storočia. *Čs. Psychologie*, 45, 2001, 1, s. 34-44. ISSN 0009-062X.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-774-4.

MAREŠ, J. Kvalita života a její proměny v čase u téhož jedince. *Čs. psychologie*, 44, 2005, 1, s. 20-34. ISSN 0009-062X.

MAREŠ, J. (ed.) *Kvalita života u dětí a dospívajících I*. Hradec Králové : MSD, 2006. ISBN 80-86633-65-9.

PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha : Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-569-8.

SARKOVÁ, M., KATRENIÁKOVÁ, Z., RAJNIČOVÁ-NAGYOVÁ, I. So zdravím súvisiace správanie, sebaúcta a psychická pohoda adolescentov. In: DŽUKA, J. (Ed.) *Psychologické dimenzie kvality života*. Prešov, Prešovská univerzita 2004: 445-450. ISBN 80-8068-282-8.

SVATOŠ, T., ŠVARCOVÁ, E. Indikátory kvality života žáků základní školy. IN: MAREŠ, J. (ed.) *Kvalita života u dětí a dospívajících I*. Hradec Králové : MSD, 2006a. ISBN 80-86633-65-9, s. 171-182.

SVATOŠ, T., ŠVARCOVÁ, E. Žákovské prekoncepty pojmu „kvalita života“. IN: KOCÚROVÁ, M (ed.) *Současné metodologické prístupy a stratégie pedagogického výskumu*. Plzeň : ZU 2006b, s. 19. ISBN 80-7043-483-X.

SVATOŠ, T., ŠVARCOVÁ, E. Indikátory kvality života u žáků základní školy. IN: KIPS, M. a KOLDEOVÁ, L. (eds.) *Výchova, škola, spoločnosť – minulosť a súčasnosť*. Bratislava : Univerzita Komenského 2007a, ISBN 978-80-223- 2295-9, s. 626-636.

ŠVARCOVÁ, E., SVATOŠ, T. Indikátory kvality rodinného života. IN: Sociálie 07, Hradec Králové 2007b (v tisku), 11 s.

ŠUPALOVÁ, J., KOVÁČ, T. Rodina ako primárny zdroj kvality života detí. In: DŽUKA, J. (Ed.) *Psychologické dimenzie kvality života*. Prešov : Prešovská univerzita 2004, s. 469-477. ISBN 80-8068-282-8.

WHO QOL Group: WHO QOL Study Protocol. Geneva. WHO 1993.

Autoři:

Doc. PhDr. Tomáš SVATOŠ, Ph.D., tel. 493 331 363, mail: tomas.svatos@uhk.cz

PhDr. Eva ŠVARCOVÁ, Ph.D. tel. 493 331 343, eva.svarcova@uhk.cz

Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové